

Микола Яворський
Національний університет «Львівська політехніка»

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ПОЛІТОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

© Яворський М., 2014

Проаналізовано вибрані підходи та теорії щодо дослідження поняття «політична стабільність» як однієї із найважливіших характеристик політичного життя сучасних країн глобалізованого світу. Розглянуто підходи до класифікації політичної стабільності. Виокремлено ключові акценти у визначеннях політичної стабільності в межах різних теоретико-методологічних підходів.

Ключові слова: стабільність, політична стабільність, типологія політичної стабільності, теоретико-методологічні підходи.

Mykola Iavorskyi

MAIN APPROACHES TO POLITICAL STABILITY AS A CONCEPT OF POLITICAL SCIENCE

© Iavorskyi Mykola, 2014

The aim of the article is to analyse the chosen approaches and theories for research of political stability concept which belongs to one of the most important characteristics of coexistence of contemporary states in the globalized world. This work is grounded on the following research methods, namely comparative analysis and synthesis, system analysis and classification. We have distinguished two classifications. These are A. Makarychev's typology and synthesis approach to the concept of political stability. Our choice is due to the fact that in the first case, the conducted work gives an idea of the stability concept at the level of definitions and the subject of political science research, as well as analysis of the most common interpretations of the concept of political stability in Western literature, and, in the second case, chosen approach introduces a wide scope of different theoretical and methodological perspectives in political science. The main points in definitions of political stability in the framework of different approaches and theories are distinguished in conclusion. They include the absence of threat of illegitimate violence (F. Bealey) legitimacy and support for it fundamental values (S. Lipset, J. Zaller), «order plus continuity» (S. Huntington), effective economy and institutional development (E. Duff, D. Makkamant), adaptive capabilities of the system and its ability to manage structural changes (T. Parsons; structural functionalism), contrasting conditions of political stability and instability in conflict approach, understanding the political stability as a system characteristic of the political space (system approach), as well as a set of institutions and actual indicators within the institutional approach.

Key words: stability, political stability, typology of political stability, theoretical and methodological approaches.

Політична стабільність – один із основних об'єктів політологічного аналізу, який зазнає серйозних викликів у контексті глобалізації, а в пострадянському суспільстві – ще й системної політичної та соціально-економічної кризи перехідної доби. Виклики ж несуть не лише загрози, але й можливість ширшого погляду на цей феномен, переосмислення його ключових характеристик та

потребу у виробленні основ нової дослідницької програми, яка б забезпечила розуміння специфіки політичної стабільності сучасних суспільств у глобальних трансформаціях.

Одним із наслідків стрімких суспільно-економічних змін, що сталися в Україні за останні два десятиліття, є диверсифікація розуміння поняття «стабільності» та різкі коливання характеристик політичної ситуації в країні. Політична стабільність в Україні дедалі частіше стає ефемерним та відносним поняттям, яке швидше доцільно називати «крихкою стабільністю», а то й взагалі «нестабільністю». У такому контексті політична стабільність держави набуває особливої актуальності, а актуалізація у сучасному українському політологічному полі проблематики, пов'язаної із вивченням динаміки політичної стабільності, особливо у світлі останніх подій («Євромайдан», 2013 р.), вкрай необхідна.

Питання політичної стабільності і споріднених аспектів проаналізовано у працях таких зарубіжних вчених, як Р. Арон, З. Бжезінський, Р. Дарендорф, М. Олсон, Ф. Фукуяма, С. Гантінгтон тощо, а також у роботах вітчизняних дослідників – І. Бекешкіної, Є. Бистрицького, А. Колодій, М. Мариновича, Ю. Мацієвського, М. Романюка, А. Крапа та ін. Однак треба зазначити, що немає єдиного трактування політичної стабільності, бачення її суті та особливостей. Це викликає необхідність систематизації основних підходів до розуміння політичної стабільності.

Метою статті є огляд вибраних підходів та теорій щодо дослідження поняття «політична стабільність» як однієї із найважливіших характеристик політичного життя сучасних країн глобалізованого світу.

У найузагальненішій формі термін «стабільність» (від лат. *stabilis* – постійний, стійкий) означає «здатність системи функціонувати, не змінюючи власну структуру, і знаходитися в рівновазі. Ця здатність повинна бути незмінною в часі» [14]. У соціогуманітарних дисциплінах стабільність зазвичай розглядається не як абстрактне поняття, а у прив'язці до певної сфери життя суспільства: економічної, політичної, соціальної, культурної тощо.

Питання політичної стабільності ще з античних часів є невід'ємною складовою будь-яких політичних досліджень [6]. Одним із понять, що пов'язане із категорією політичної стабільності, є політична стійкість. У різних працях автори по-різному співвідносять ці поняття, а саме: розглядають їх або як характеристики різного стану політичної системи, або не розмежовують ці поняття, використовуючи їх як взаємозамінні, або протиставляють одне одному [12]. Ми дотримуємося першого погляду на співвідношення понять стабільності та стійкості і, відповідно, вважаємо, що політична стабільність – це складна система різнорівневих зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерна цілісність і функціональність протягом значного проміжку часу, а стійкість, – «здатність системи відновлювати втрачену рівновагу» [12].

Із багатьох типологій політичної стабільності доцільно виокремити дві класифікації – авторську А. С. Макаричева, а також більш узагальнюючий підхід до поняття політична стабільність з огляду на структуру політологічної теорії [10]. Наш вибір зумовлений тим, що у першій типології проведена робота дає уявлення про поняття стабільності на рівні дефініцій та предмета політологічного дослідження. Також це аналіз найпоширеніших інтерпретацій поняття політичної стабільності у західній літературі. У другій типології вводиться ширший простір різних теоретико-методологічних підходів та перспектив у політології. Далі розглянемо детальніше позиціонування поняття політичної стабільності в межах кожної із цих класифікацій.

А. С. Макаричев у своїй статті «Стабільність и нестабільність при демократії: методологічні підходи і оцінки» (1998) описує найпопулярніші підходи до поняття політичної стабільності і шляхи її досягнення у західній політичній науці [10]. Автор виокремлює декілька параметрів означення політичної стабільності, навколо яких групуються дефініції політичної стабільності.

Перша група означень стосується *співвідношення понять стабільність і загроза нелегітимного насилля*. В цьому разі стабільність – відсутність у суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля або ж наявність у держави можливостей подолати його у кризових умовах [10]. Шотландський політолог Ф. Білі означає стабільність як «здатність держави до самозбереження в умовах, загрозливих для ідентичності суспільної системи чи навіть самої держави» [15, р. 687].

Американський політолог Дж. Яворські пропонує дещо іншу класифікацію з огляду на рівень суспільного розвитку і засобів її досягнення. Тут йдеться про мінімальну і демократичну стабільність. «Мінімальний рівень політичної стабільності означає просто відсутність на території держави громадянських війн та інших форм збройних конфліктів. Така стабільність може бути досягнута, зокрема, авторитарними методами. Демократична ж стабільність ґрунтується на здатності демократичних структур швидко реагувати на зміни громадського настрою для забезпечення досягнення миру і громадянської згоди» [16, р. 3–4].

Російські дослідники пропонують подібні класифікації. Стабільність може бути «резистентною» і «пружною» (Л. А. Паутова); «статичною» і «динамічною» (А. А. Зіновьев); «мобілізаційною» і «автономною» (Д. Савін). Останній, зокрема, вважає, що політична стабільність може досягатися двома способами: шляхом диктатури або демократичним шляхом [14]. Серед вітчизняних дослідників ці методи досягнення політичної стабільності згадуються і у А. Крапа [8].

Друга група означень політичної стабільності групується навколо такого явища як *наявність і підтримка в країні конституційного порядку*. Відомий американській політолог С. Гантінгтон визначав стабільність за формулою «порядок плюс спадкоємність». Більше того – влада зберігає свої сутнісні характеристики протягом тривалого проміжку часу [13].

Спорідненим трактуванням тут є ті визначення, що організуються навколо розуміння *стабільності як наслідку легітимності влади*. Проте трактування поняття легітимності і її джерел є різним у різних політологів. Так, наприклад, С. Ліпсет і С. Гантінгтон зазначають не про легітимність як таку, а про підтримку населенням певної політичної системи та її фундаментальних цінностей [2].

С. Ліпсет запропонував поширену сьогодні чотирирівневу класифікацію політичних режимів на основі легітимності і ефективності. Чотири рівні означені як «А», «В», «С» і «D». «А» – високий рівень легітимності і ефективності (сучасні розвинуті демократичні країни); «В» – режими легітимні, але неефективні (сучасна Італія, деякі пострадянські країни); «С» – ефективні, але нелегітимні (Італія і Німеччина 1930-тих рр¹); «D» – неефективні і нелегітимні режими (Сомалі, Центральноафриканська Республіка). Політична стабільність прямо пов'язана із співвідношенням ефективності і легітимності: політичний режим стабільний за умови легітимності й ефективності та нестабільний – за їх відсутності. За наявності лише одного з цих компонентів режим перебуває в нестійкому положенні [9].

Третя група дефініцій політичної стабільності передбачає її розгляд як *відсутність структурних змін у політичній системі чи як наявність можливості і способів управління ними*. Інакше кажучи, в стабільній політичній системі різні політичні процеси не призводять до радикальних трансформацій або ж існує ефективна система управління ними [10].

Четверта група дефініцій інтерпретує стабільність як *модель поведінки і суспільний атрибут*. Вона прирівнюється, на думку американських дослідників Г. Гортц і Х. Старр, до того положення в суспільстві, за якого його члени обмежують себе соціально прийнятною поведінкою [17].

П'ята група дефініцій політичної стабільності об'єднує тих дослідників (Е. Даффі, Д. Маккамонт), які вважають, що на практиці проблеми політичної стабільності і нестабільності доцільно *аналізувати на основі даних соціологічного моніторингу*, а саме тієї його частини, де населення оцінює політичний процес і соціально-економічний курс, а також на основі даних, які б дали можливість оцінити внутрішні резерви самої політичної системи [1, С. 27].

В історії розвитку політологічної думки політична стабільність і пов'язані з нею концепти розглядалися у контексті різних теоретичних перспектив: структурного функціоналізму, конфліктологічного напрямку, системного підходу, інституціоналізму тощо.

У *структурному функціоналізмі* Т. Парсонса стабільність є важливою характеристикою функціонування соціальної системи: «система стабільна чи знаходиться в стані відносної рівноваги,

¹ Політичні режими в Італії та Німеччині 1930-х рр. були і легітимними, і популярними у своїх країнах [14].

якщо відносини між її структурою і процесами, що протікають всередині її та між нею і оточуючим середовищем такі, що якості і характеристики названої нами структури виявляються незмінними» [11, С. 93]. У разі динамічних систем підтримка рівноваги залежить від гнучких процесів та механізмів, які здатні «нейтралізувати» як зовнішні, так і внутрішні зміни, що можуть призвести до незворотної зміни структури [14]. У цьому підході також важливими є функції адаптації системи та її інтеграції. У першому випадку йдеться про кращу можливість реалізації системою певних функцій і пристосування до навколишнього середовища, а в другому – забезпечення цілісності її складових елементів.

У сер. 60-х рр. ХХ ст. з'являється новий підхід, який значною мірою заперечує структурно-функціональне бачення соціальної, а зокрема і політичної, системи. У *конфліктологічній* перспективі на зміну «ідеї соціальної рівноваги», порядку і стабільності приходять «ідея соціальної зміни», конфлікту та нестабільності. Основною рисою політичних систем у межах конфліктологічного підходу є уявлення про те, що вони внутрішньо суперечливі і прагнуть до змін, а в основу політичного життя покладено непримиренні інтереси, тому конфлікт є постійним органічним станом кожної політичної системи. Саме тут доцільно розглянути співвідношення понять «стабільність» і «нестабільність». У широкому розумінні нестабільність є станом протилежним до стабільності. Її конкретні прояви залежать від співвідношення політичних сил, специфіки прийняття політичних рішень, стабільності в інших сферах життя суспільства (економічній, соціальній тощо), рівня активності населення в політичному житті країни тощо [8].

Система як центральне поняття *системного підходу* визначається як «сукупність елементів, що піддаються безперервним змінам і формують єдине ціле, відношення між елементами формують структуру, яка управляє поведінкою системи» [12]. Д. Істон, який ввів основи системного аналізу у політичну науку у 1950-ті рр., запропонував формалізований спосіб дослідження політичної системи будь-якої країни через визначення і дослідження всіх складових політичної організації. «Політична система – це динамічне утворення, що перебуває у постійній взаємодії з оточуючим середовищем та є відкритим до впливів» [5]. Політична стабільність тут вважається системною якістю. Отже, специфікою системного підходу є введення багаторівневого підходу до розуміння політичних явищ та процесів та формалізованого методу дослідження політичного простору.

В основі *інституціонального підходу* – поняття інституту. Це «елемент соціальної структури, історичної форми організації та регулювання суспільного життя – сукупність закладів, норм, цінностей, культурних зразків стійких форм поведінки» [4]. Політичний інститут, відповідно, – це складова політичної системи, що у широкому сенсі стосується індивідів, які наділені владними повноваженнями, політичні організації та установи, сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, що формуються або набуваються упродовж політичної діяльності, та сукупність соціальних ролей, статусів і ціннісно-нормативних матриць [3]. Доволі багато моделей політичної стабільності вивчаються саме через поняття інституту, який, зазвичай, легко ідентифікувати. Часто наявність або відсутність інституту, а також внутрішньо-інституційні процеси та його взаємодія із соціальним середовищем можуть вважатися індикатором поточної політичної стабільності. Політична стабільність – це сукупність інститутів і фактичних показників; те, що сприймається, а не системна якість [12].

Станом на сьогодні існують різноманітні, ширші та вужчі, класифікації факторів впливу на політичну стабільність країн. Це зумовлено тим, що на стабільність впливає велика кількість різних факторів як соціальних у широкому сенсі цього слова² (політичні, економічні, соціальні і культурні), так і природних (екологічні катаклізми, поступова зміна навколишнього середовища внаслідок людської діяльності). Виокремлюють такі критерії політичної стабільності: домінування

² У цій публікації застосовуємо поняття «соціальне» у широкому значенні, тобто як таке, що охоплює всі види людських дій і взаємодій у соціумі, зокрема політичні, економічні, культурні, соціальні у вузькому значенні тощо. У останньому випадку йдеться про вузьке трактування поняття «соціального»; воно стосується дій і взаємодій індивідів у соціальній сфері – між собою та з певними соціальними інститутами (громадськими організаціями, неформальними об'єднаннями тощо).

соціальної допомоги над соціальною мобілізацією; високі темпи економічного розвитку; рівномірний розподіл доходів; наявність резервів політичних можливостей; поширеність інституціоналізованих політичних партій з широким членством [1]. Варто зазначити, що не всі дослідники погоджуються з тим, що стабільність напряду залежить від рівня економічного розвитку. Йдеться про те, що тісний зв'язок економіки і держави може призвести до їх «злиття», а відтак політичний режим стане репресивним і корумпованим. Також у країнах, що розвиваються, економічний розвиток може виступати дестабілізуючим фактором [14].

Розглянемо детальніше авторську класифікацію факторів стабільності політичної системи вітчизняного дослідника А. А. Ковалевського, яка містить вісім показників. Деякі з них збігаються із наведеною вище типологізацією. Це ефективність функціонування політичної системи і всіх її підсистем; функціонування партійної системи, що підтримує відтворення якісної політичної системи; наявність негативного «зворотного зв'язку» в політичній системі; наявність ефективної правової системи; наявність численного «середнього класу»; відсутність різкої соціальної диференціації суспільства; недопущення і ефективне вирішення гострих соціальних, національно-етнічних і релігійних конфліктів; вміння керівників владних структур і суспільних рухів використовувати міжнародний досвід, міжнародні і регіональні стабілізаційні фактори в інтересах національного розвитку, соціального прогресу і політичної стабільності суспільства [7, С. 65–66]. Як бачимо, серед наведеного вище переліку факторів впливу на політичну стабільність демографічного чинника немає. Отже, проблема демографічних детермінант та її вплив на політичну стабільність у вітчизняній політології не є достатньо дослідженою темою і потребує подальшого наукового пошуку.

Підсумовуючи, виокремимо ключові акценти у визначеннях політичної стабільності в межах різних теоретико-методологічних підходів. Це відсутність загрози нелегітимного насилля (Ф. Білі), легітимність влади та її підтримка її фундаментальних цінностей (С. Ліпсет, Дж. Заллер), «порядок плюс наступність» (С. Гантінгтон), ефективна економіка та інституційний розвиток (Е. Дафф, Д. Маккамант), адаптаційні можливості системи і її здатність управляти структурними змінами (Т. Парсонс, структурний функціоналізм), протиставлення станів політичної стабільності та нестабільності (конфліктологічний підхід), розуміння політичної стабільності як системної якості політичного простору (системний підхід), а також як сукупності інститутів і фактичних показників в межах інституційного підходу.

Варто зазначити, що результати проведеного дослідження вказують на те, що основні тренди у розумінні поняття політичної стабільності сформувалися та були розроблені у західній політологічній думці. Це означає, що пропонується тема є перспективною для вітчизняної політичної науки не лише у контексті необхідності апробації ключових понять до українських політичних реалій, а й у необхідності вироблення власного теоретико-методологічного апарату дослідження політичної стабільності, який би враховував особливості розвитку пострадянського суспільства та його соціокультурну специфіку. Окрім цього, залишається відкритим питання взаємозв'язку політичної стабільності та менш очевидних, але не менш впливових, детермінант (наприклад, демографічних, екологічних тощо). Це становитиме перспективи наших подальших наукових досліджень.

1. Алисова Л. Н. *Политическая социология* / Л. Н. Алисова, З. Т. Голенкова – М.: Изд-во РАГС, 2006 – 377 с. 2. Заллер Дж. *Происхождение и природа общественного мнения* / Дж. Заллер – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 559 с. 3. Запрудский Ю. Г. *Институт политический* / Ю. Г. Запрудский // *Политология. Словарь*. – РГУ: В. Н. Коновалов, 2010. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology>. 4. *Институт // Современная энциклопедия, 2000; Академик*. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/19790>. 5. Истон Д. *Категории системного анализа политики* / Д. Истон // *Политология: хрестоматия*. / Сост.: М. А. Василик, М. С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000 – С. 319–331. – Режим доступу: <http://grachev62.narod.ru/hrest/chapt27.htm>. 6. Кіянка І. Б. *Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02* / І. Б. Кіянка. – Львів: Львів нац. ун-т ім.

1. Франка, 2003 – 18 с.
7. Ковалевський А. А. *Суцність и факторы стабільности политической системы* / А. А. Ковалевський // *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр.* – Севастополь, 2010. – Вип. 112. Серія: Політологія. – С. 63–66.
8. Крап А. *Сутність політичної стабільності: індикатори та функції* // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* – 2006 – Вип. 18 – С. 118–124.
9. Лінсет С. М. *Политический человек. Социальные основания политики* // *Политическая наука.* – 2011. – № 3. – С. 195–245.
10. Макарычев А. С. *Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки* / А. С. Макарычев // *Полис.* – 1998. – № 4. – С. 86–94.
11. Парсонс Т. *Понятия общества: компоненты и их взаимоотношения* / Т. Парсонс // *Thesis. Теория и история экономических и социальных институтов и систем.* – М.: Весна, 1993. – С. 93.
12. Соболева И. В. *Перспективы политической стабильности в России: интерпретация снижения интереса к проблемам стабильности в 2008–2009 гг. сквозь призму институционального подхода* / И. В. Соболева. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/data/2010/09/08/1219562544/%B8.pdf>.
13. Хантингтон С. *Политический порядок в меняющихся обществах* / С. Хантингтон. – М.: Прогресс-Традиция, 2004 – 480 с.
14. Ярославцева А. О. *Политическая стабильность: современные параметры и коннотации* / А. О. Ярославцева. – М.: РУДН, 2012. – С. 11–45.
15. Bealey F. *Stability and Crisis: Fears about Threats to Democracy* / F. Bealey // *European Journal of Political Research.* – 1987. – Vol. 15. – № 6. – P. 687–715.
16. Jaworsky J. *Ukraine: Stability and Instability* / J. Jaworsky // *McNair Paper 42.* – INNS – August 1995. – 90 p.;
17. *Necessary Conditions: Theory, Methodology and Applications* / [Ed. by G. Goertz, H. Starr] – Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2003.